

Kerényi Norbert

Két fejezet a 101/605-ös munkásszázad történetéből

1944 áprilisában, amint a tanítás megszűnt, Bihari György barátommal együtt a Zsidó Tanács futárszolgálatába léptünk be. A futárszolgálatot hittantanárunk, Fisch Adolf szervezte. Feladatunk elsősorban az volt, hogy leveleket és kisebb csomagokat kézbesítsünk a kapcsolatfenntartás céljából a Zsidó Tanács és a hitközség tagjai között.

Úgy látszott, hogy ez a beosztás segíti majd az életben maradásunkat. Három hét után gondosan kiértékelve helyzetünket, úgy határoztunk, hogy mégis lemondunk erről az állásról. Ehhez döntő mértékben hozzájárult a két levél, amelyet Eichmann-nek kellett elvinnem a svábhegyi főhadiszállásra. Eichmann anyagi követeléssel lépett fel a Zsidó Tanácscsal szemben. A pontos összeget nem tudtam, de tudtomra adták, hogy az első levél azt tartalmazta, hogy nincs meg az egész összeg. Eichmann olyan dührohamot kapott, hogy kijött az irodájából és ordított velem, hogy ha a teljes összeg nincs meg számára, az egész Zsidó Tanács menni fog. Másnap vittem a második levelet, ami azt tartalmazta, hogy most már az egész összeg rendelkezésre áll. Erre még dühösebb lett, ismét kijött az irodájából üvöltve, hogy vele nem lehet packázni, olyan agresszív volt, hogy attól féltem, megver.

Ezek után állásért folyamodtunk a Bohn-téglagyárba. Ez egy hadiüzem volt, és az volt a hiedelem, hogy akik hadiüzemben dolgoznak, kivételes bánásmódban részesülnek és megmenekülnek a deportálástól. A gyár felvett segédmunkásnak (a kerületi elöljáróság által kiállított munkakönyvemet régi irataim rendezésekor, három hónappal ezelőtt találtam meg). Különböző segédmunkási feladatokat láttunk el. A legnehezebb az volt, amikor a hegyen az agyagbányában dolgoztunk és egy lovat kellett minden reggel felvezetnünk a hegyre. Volt, amikor a ló nem akart menni, ráülni nem mertünk és így hosszú időt vett igénybe, amíg sikerült felhúzni a hegyre az állatot.

Az egyre rosszabbodó helyzetben végül is olyan kijárási tilalom lépett életbe, hogy a zsidók csak délután egy és négy között mehettek utcára. Emiatt csak hétféteken jöhettünk haza.

A gyár adott nekünk egy szobát, és beköltöztünk.

A munkások – néhány kivétellel – vagy szociáldemokraták, vagy kommunisták voltak, a fasiszta rendszer ellenségei, és ennek megfelelően hozzánk barátságosak. Tisztában voltak a mi nehéz helyzetünkkel, például, amikor a gyár sztrájkba lépett, a szakszervezeti bizalmi javasolta, hogy mi azért menjünk be dolgozni, van elég bajunk további bonyodalmak nélkül is.

A pontos dátumra nem tudok visszaemlékezni, egy nappal az után, hogy Baký és Endre az újpesti hadiüzemekből a zsidó munkásokat összeszedte és deportálta, a gyár igazgatója behívatott az irodájába. Közölte velünk, tizenöt percünk van, hogy elkészüljünk, egy katonai teherautó vár ránk és elvisznek. Még az utolsó pillanatban írtam egy pár soros levelet: „Drága apukám és anyukám, most visznek, nem tudom, hogy hová, ne nyugtalankodjatok, amint lehetőségem lesz, jelentkezem.”

A teherautó elindult az országúton Bécs felé. Az első gondolatom az volt, hogy visznek minket deportálni. De nem ez történt. A teherautó sorra látogatta a hadiüzemeket és összeszedte a zsidó munkásokat. Azután megfordult és elvitt Csepelre, ahol megmondták nekünk, hogy mostantól kezdődően a katonaságba besorolt munkaszolgálatosok vagyunk. Később megtudtuk, hogy ez az akció tulajdonképpen egy mentőakció volt. Mi ugyan a Bohn-téglagyárban hadiüzemi munkások voltunk, de nem voltunk a hadseregben, és így, a katonaság által nyújtott viszonylagos biztonság minket nem védett. Az újpesti hadiüzemi munkások meglepetésszerű, villámgyors deportálása készítette a kormányzót erre az akcióra, hogy megakadályozza az újpesti tragédia megismétlődését. Bihari Gyuri barátom

Sraga Weil: Nincs megállás...

tommal együtt a 101/605-ös munkásszázadba kerültünk. Nagy volt az öröm, amikor itt találkoztunk osztálytársunkkal és jó barátunkkal, Lantos Tomival, aki – ugyancsak szerencsésen túlélve a háború viszontagságait – most az amerikai kongresszus rangidős képviselője a Külügyi Bizottságban.

A mi „kis” munkásszázadunk összetétele meglehetősen szokatlan volt. A század tagjainak kora 14 és 67 év között váltakozott. Sokféle ember volt a században, a fizikailag erős „atlétáktól” a gyenge és görbe hátú, beteg öregemberekig. „Igazi” gyári munkások, diákok és gyárigazgatók kerültek össze. A „keret” talán nem is volt olyan szokatlan, mint ahogy nekünk akkor látszott. A parancsnok, Almássy százados, aki egy nemesi családból származott, nagyon keveset volt ott. Jóformán mindennap hivatalos vagy nem hivatalos ügyek intézésére bement Budapestre. Helyettese, Kiss hadnagy egy nyugodt, zárkózottnak látszó ember volt és ke-

veset törődött velünk. A századot valójában Solymossy őrmester vezette. Ő egy folytonosan üvöltöző, káromkodó keretlegény volt. Káromkodások és szidalmazások közben sokszor mondta „büdös zsidók, ha meg akarjátok tudni, hogy ki vagyok én, kérdezzétek meg a 109/401-es század tagjaitól”. Egyik alkalommal egy légitámadás alatt egy fedezékbe kerültünk ennek a századnak néhány tagjával, és tőlük megtudtuk, hogy századuk azon kevesek közé tartozott, akik gyakorlatilag minden veszteség nélkül jöttek vissza Ukrajnából. Úgy gondolom, hogy hangos viselkedése inkább a hivatalos közegeknek, mint nekünk szólt. Cselekedetei megerősítették ezt a feltevést. A század 16 éves körüli kis csoportjának külön húsadagokat szerzett, mondván, hogy ti még gyerekek vagytok, nektek még nőni kell.

Brenner szakaszvezető alacsony, filigrán ember volt. Ő volt a legkatonásabb a keret tagjai között. Ő foglalkozott legtöbbit „képzésünk-

kel”. A gyárba való kivonulásainknál ragaszkodott hozzá, hogy rendezetten, egyszerre lépve menjünk, és amikor elrendelte, énekeljünk. Ő is sokat kiabált, gyakran durván szidott, de mégis úgy gondoltuk, hogy alapjában véve semleges ember. A keret többi tagjai sem viselkedtek „barátságosan”, semmi lényeges jellembeli tulajdonságot nem mutattak és a nevükre sem emlékszem. Volt két zsidó tisztünk is, Kelemen százados és Varsányi főhadnagy. Kelemen az első világháború alatt szolgált és harctéri bátorságáért számos magas kitüntetése volt. Varsányi hasonlóan első világháborús szolgálataiért kapta rangját. A zsidó tisztek szigorúak, de igazságosak voltak, tiszteltük őket. Az első naptól kezdve Gyuri, Tomi és én egy kis kollektívát alkottunk, jóformán elválaszthatatlanok voltunk. A század többi tagja a „három testőr”-nek hívott minket. Minden extra enivalót, amit helyileg sikerült szerezni vagy otthonról hoztunk, egy közös hátizsákban raktároztunk és megosztottuk. A „kincstárosunk” Gyuri volt, aki szigorúan ügyelt arra, hogy az elosztás igazságos legyen.

A században más szempontból is számos érdekes egyéniség volt. Neumann Pista ifjúsági bokszbajnok volt, aki hosszú orra miatt mindig úgy ment „télach-ra”, hogy zsebkendővel takarta az orrát. Steinberg Jancsi született pesszimizista volt, aki állandóan hangoztatta azt a meggyőződését, hogy a háborút nem fogjuk túlélni. Minden légitámadásnál mély meggyőződéssel „vigasztalta” a század körülötte lévő tagjait, hogy most fogunk meghalni. Mayer Laci, aki idősebb volt, becslésem szerint 38 év körül lehetett, mindig barátságos volt, bár mindig kicsit zárkózott. Kolinszky Joachim és Israel, iker-testvérek, 65 évesek, mindketten vasesztergályosok, erősek és egészségesek. Egyikük tudott hegedülni, a másik harmonikázni, népszerűek voltak, mindenkit segítettek, aki kevésbé gyakorlott és kevésbé erős volt a fizikai munkához.

Vasárnap délutánonként, amikor volt öt-hat óra szabadidőnk, minden héten szórakoztatták a századot énekléssel és muzsikával. Amíg hallgattuk a népszerű slágereket, egy rövid időre kikapcsolódtunk és elfelejtettük nyomorúságos helyzetünket. Szántó Gyuri, az egyik legnagyobb bányatröszt egykori vezérigazgatója mindig barátságos volt, jókedvű, kitűnő humorérzéssel megáldva, így mindenki megbocsátotta neki, hogy jobb ruhái voltak és több ételmezszeresomagoat kapott otthonról, mint mi.

Munkásszázadunk a Weiss Manfréd-gyárba kapott beosztást. Abban az időben ez volt a legnagyobb fegyvergyár Közép-Európában, közel ötvenezer munkással. Mi itt is különböző segédmunkási beosztásban dolgoztunk. A mi szakaszunk az „L” bunker építésében segédkezett. Ezek a bunkerek teljes biztonságot adtak az akkori legnagyobb bombák ellen is. Többméteres vasbeton falak, melyekre kívülről ablakokat festettek, a teteje négyméteres vasbeton, mely még telitalálat esetén sem rongálódott meg.

Az igazgató elrendelte, hogy légitámadás esetén a zsidóknak el kell hagyniuk a bunkereket és az úgynevezett felületes árokóvóhelyeken kell védelmet keresniük, amelyek egy bizonyos védelmet ugyan biztosítottak, de csak akkor, ha a bomba nem rá vagy a közvetlen közelbe esett.

1944. július 20-án egy hatalmas légitámadás érte a gyárat. A légvédelem nem adta meg a megszokott rövid figyelmeztetéseket. Az első figyelmeztetés lett volna: „Légi veszély Bácska, Baja, Kanizsa, Zala”, majd fokozatosan közelebbi jelzések. A munkásoknak általában 8-10 percet adtak arra, hogy bemenjenek a bunkerekbe. Ennél a támadásnál azonban a szirénák megszólalásával egyidejűleg kezdtek esni a bombák. Teljes pánik volt, a bunkereket bezárták és a munkások százai kint rekedtek a kapuk előtt. A támadást követő nap halottak százait kellett eltávolítani a bunkerek elől.

Az „A” bunkert két napig nem lehetett kinyitni, mert borzalmas tüzek vették körül a bejáratot. Mégis mindenki életben maradt a bent lévők közül.

A légitámadás kezdetén munkacsoportunk egy árokóvóhelybe menekült. Úgy hatvanan lehettünk. Az óvóhelyre belépve hirtelen nagyon rosszul éreztem magam. Az volt az érzésem, hogy ez az árok, vékony vaslapokkal befedve olyan, mint egy sír. Próbáltam meggyőzni bajtársaimat, menjünk ki a Duna-partra, ahol a gyár központján kívül lennénk. A bombák már estek körülöttünk, nehéz volt az embereket mozgásra bírni. Végül is sikerült hármunkon kívül egy negyedik bajtársat is meggyőzni, és négyen elindultunk. Hason csúszva lassan haladtunk és halottak között kellett elkúsznunk. Az ingünk és nadrágunk véres volt, szerencsére azonban nem a mi vérünk. Már közel voltunk a parthoz, mikor egyik bajtársunk, Steinberg a szó szoros értelmében elvesztette a fejét. Bomba csapódott be, közvetlenül mellettünk, meg-

rémült, felugrott és szaladni kezdett. Sajnos egy bombaszilánk majdnem azonnal levágta a fejét, még két lépést tett, a nyaka két oldalán felfelé spriccelt a vér, aztán összeesett. Szörnyű látvány volt, de mi tovább kúsztunk és kiértünk a Duna-partra, ahol már viszonylag biztonságban voltunk. A légitámadás végén, amikor a század összegyülekezett, megtudtuk, hogy a mi szakaszunk csaknem teljesen elpusztult, az árokóvóhelyet egy bomba teljesen megsemmisítette.

Ezután a szörnyű kezdet után természetesen tovább kellett folytatnunk munkánkat a gyárban. Elvesztettük még néhány bajtársunkat az állandó légitámadások következtében, de ezeknek a támadásoknak a súlyossága meg se közelítette a július 20-i nagy támadást. A súlyos veszteségek eredményeztek néhány változást. Jaross Andor belügyminiszter megszemlélte a gyár veszteségeit, és erősen megkritizálta a gyárigazgatót azért, hogy ennyi munkást elvesztett. Jaross figyelmeztette őt, hogy több munkást nem tud küldeni, és az igazgató ostoba politikája, hogy kitiltja a zsidó munkásokat a bunkerekből, további súlyos munkaerőhiányra fog vezetni. Ettől kezdve a légitámadások alatt a zsidó munkások bent maradhattak a bunkerekben, de csak a legfelső emeleten. A mi szakaszunkat más szakaszokból feltöltötték és folytattuk munkánkat az „L” bunkerben. A légitámadások is folytatódtak majdnem mindennap, de mivel bent maradhattunk a bunkerekben, nem szenvedtünk újabb veszteségeket, és a támadások állandóan pusztítva a gyárat reményt adtak, hogy a németek már nem tarthatnak ki sokáig.

A mindennapi életünk a légitámadásoktól eltekintve eléggé egyhangú volt. Minden reggel hét órakor megérkeztünk a gyárba és dolgoztunk este hatig. Lassan, ahogy megszoktuk ezt az életrendet, félelem nélküli élni vágyással és optimizmussal elkezdtünk „télach”-ra menni. Ez azt jelentette, hogy kb. 12-14 órára hazaszöktünk. Ahogy most visszaneztek, nem is tudom megérteni, hogyan mertük ezt megkockáztatni. Először is meg kellett szökni a századtól, ez volt a kisebbik kockázat, mert nem számoltak meg minket állandóan. Ennél nagyobb kockázat volt keresztüljutni a Budapestet körülvevő rendőrkordonon. Természetesen nem viseltük az „egyenruhánkat”, a sárga karszalagot, a legjobb polgári ruháinkat hordtuk, már amilyenek voltak.

Miért csináltuk ezt? A kockázat csak látszólag volt nagyobb, mint a „jutalom”. Ezekben a

szörnyű napokban az a lehetőség, hogy láthatjuk szüleinket és testvéreinket, megérte a kockázatot. Ehhez hozzáadódott még az a lehetőség, hogy aludhattam 1-2 órát a saját ágyamban és kaptam valamit enni, ami nem volt bőséges, de mégis sokkal jobb volt, mint a katonaságnál. Miért nem próbáltunk meg végérvényesen megszökni? A válasz egyszerű: nem volt hova menni, azonkívül megfenyegették a század tagjait, hogy aki megszökik, annak a családját is felelősségre vonják. A „télach” rövid kellett hogy legyen. A katonai szabályok szerint, ha a távollét kevesebb, mint 24 óra, akkor csak önkényes eltávozásnak számít, amiért az ember egy vagy két hét magánzárkát kapott, más esetekben „csak” kikötötték vagy megverték. Ha valaki 24 óránál tovább maradt el, az szökésnek számított, amiért rendszerint halálbüntetés járt.

Ezekben a rövid szökéseken kívül a benti élet elég egyhangú volt. Az „L” bunker építését befejeztük, és attól kezdve romeltakarítással foglalkoztunk. Az állandóan ismétlődő légitámadások a gyár kapacitását negyedére csökkentették. Egy este, amikor „hazamentünk” a körletbe, borzadva láttuk, hogy a „napi” légitámadás mindent elpusztított. Csak az a ruhánk maradt meg, ami rajtunk volt. Az éjszakát a fűvön alva töltöttük. Reggel nedves és gyűrött ruhában, nem valami jókedvűen indultunk dolgozni. Valamilyen különös meggondolásból néha minket is úgy tekintettek, mintha katonák lennénk, és amikor kivonultunk munkába, énekelnünk kellett. Amikor Brenner szakaszvezető ezután a kibombázás után elrendelte: „nóta”, én kezdtem el az éneket: „Horthy Miklós katonája vagyok, legszebb katonája”. Ennyi elég volt még Brenner szakaszvezetőnek is. „Nóta állj”, parancsolta. Egy más alkalommal Lantos Tomi, aki már akkor tudott valamennyire angolul, megtanította a századot arra a dalra, hogy „it is a long way to Tipperary, it is a long way to home”. Brenner szakaszvezetőt ez ingerelte és azonnal leállította a nótát, mondván: „az istenit a kurva anyátnak, azonnal hagyjátok abba ezeket a zsidó dalokat”. Ezek a nevetető pillanatok kivételesek voltak. Legtöbbször lehangoltak voltunk, de próbáltuk megőrizni a lelki egyensúlyunkat és ragaszkodtunk elhatározásunkhoz, hogy a fasiszta gazemberek ellenére, sőt talán bosszantására életben fogunk maradni.

Egy nap az a hír jött, hogy aki kitér katolikusnak, az jobb elbánásban részesül, nem fogják deportálni és talán a kitérés még a túlélés-

Sraga Weil: Már itt tartanak!

ben is segít. Az egész század a kitérés mellett döntött és én nem ítélem el őket ezért. Édesapám is hallotta ezt a hírt, és írt nekem, hogy a zsidó vallás szabálya szerint, ha az ember az életét menti meg velem, akkor a kitérés nem bűn. Gyuri, Tomi és én ennek ellenére úgy döntöttünk, hogy nem térünk ki. A döntés oka nem a valláshoz való ragaszkodás volt, de úgy láttuk, hogy ez ezentúl sem fog segíteni, és azt gondoltuk „ha már úgyis megölnek, legalább ne röhögjenek rajtunk”. Ebben nem volt teljesen igazunk, a kitért bajtársak a vasárnap délelőtti munka alól felmentést kaptak, hogy egy kitérés tanfolyamon vehessenek részt. Erős aggodalmat okozott a rossz hír, hogy a csepeli pap úgy határozott, hogy nem ad a századnak tanfolyamot, „ezek nem igazi meggyőződésből akarnak kitérni, csak az életüket akarják menteni, és ilyen dolgokban én nem veszek részt”. Úgy gondolom, hogy szigorú valláserkölcsekre alapí-

tott elhatározásához nem szükséges további magyarázat. Szerencsére Solymossy őrmester segített. Azt mondta, hogy ahhoz a kitéréshez, amit ti akartok, én is jó vagyok, én megtartom a tanfolyamot vasárnap reggelenként. Mi hárman „kivonultunk” dolgozni, a század a körletben maradt, hogy részt vegyen a tanfolyamon. Ez természetesen nem volt a szokásos kitérés tanfolyam, Solymossy őrmester az elején öt-tíz percet beszélt a Megváltóról, akit most végül mégis el fogtok ismerni. Megtanította a századot az imára, „Mi atyánk, ki vagy a mennyekben, szenteltessék meg a Te neved, jöjjön el a Te országod...” Ezt az imát a század egyszer elmondta vele, és ezzel a kitérés tanfolyam formális része befejeződött. Kolinszky Joachim és Israel szép slágereket játszott: „Csak egy nap a világ”, „Holdvilágos éjszakán miről álmodik a lány”, „Ott túl a rácson egy más világ van” stb. A század arra hajlamos tagjai vele énekeltek. A ke-

vésbé tehetségesek disznó vicceket mondtak és gondolatban áldották a csepeli papot, aki kemény erkölcsi ítéletével mindezt lehetővé tette a számukra. Mi minderről sajnos csak másodkézből értesültünk. „Hitelenségünk és gonoszágunk” elnyerte méltó büntetését, egész vasárnap délelőtt dolgoztunk. Egyik vasárnap egy kicsivel korábban engedtek el, és sikerült a kitérés tanfolyam végét elkapnunk. A „Gyöngyhálasz”-t játszották és énekelték gyönyörűen. Ez az egyik kedvenc slágerem volt, s akkor az igazat megvallva kicsit sajnáltam, hogy ilyen „megátalkodottak” voltunk, hiszen ha mi is „igent” mondtunk volna – az belülről semmit nem jelentett volna számunkra és mégis részt vehettünk volna a kitérés tanfolyamon.

A jóformán mindennap megújuló légitámadások a századnak további életkebe kerültek. A század összetétele olyan volt, hogy az „igazi” hadiüzemi munkások, hivatalnokok és örök helyezkedők mellett volt jó néhány gyárigazgató, befolyásos ember, akik régi összeköttetéseiket igénybe véve elintézték, hogy a századot Csepelről áthelyezték Szobra. Szob akkoriban még csak egy kis falu volt a Duna és Ipoly összefolyásánál, látszólag minden hadi fontosság nélkül. A mi áthelyezésünkig soha nem volt ott légitámadás.

Minket egy kőbányába osztottak be dolgozni. Három szakaszunk a bányában dolgozott, egy szakasz lent maradt a kikötőben a kibányászott követ a hajókra berakodni. Mindenkinek ki kellett termelni a napi fejadagját. Ha az idősebb vagy gyengébb bajtársak nem tudták a fejadagjukat teljesíteni az előírt munkaidő alatt, ami a reggel hét és este hét közötti időt jelentette, a fiatalabbak segítettek, amíg mindenki teljesítette a normát. A kőbányászat nagyon kemény munka volt, de mi élveztük a békés és nyugodt állapotot és a légitámadások nélküli napokat. Ez a viszonylagosan békés állapot nem tartott sokáig. Egyre nyilvánvalóbb volt, hogy a németek elvesztették a háborút. A balkáni német hadosztályok elkezdték visszavonulásukat Berlin felé. A Szob melletti Ipoly híd hirtelen a támadások középpontjába került. Nappal angol és amerikai gépek bombáztak, éjjel oroszok. A hidat próbálták elpusztítani, hogy megakadályozzák vagy lassítsák a német csapatok tervszerű visszavonulását. Sajnos ez csak részben sikerült. A híd számos találatot kapott, de a pillérek csodálatos módon mindig megmaradtak és a pályatestet egy vasútépítő munkásszázad elég gyorsan

rendbe hozta. A légitámadás szétrombolt egy olyan épületet is, aminek a pincéjében a kikötőben dolgozó szakaszunk keresett fedezéket.

A kőbányában dolgozó három szakasz amilyen gyorsan csak lehetett, odajutott a betemetett bajtársakhoz segíteni. A távolság mintegy 7 km volt, amit viszonylag gyorsan megtettünk. Számos bajtársunk meghalt és megsebesült, és elég sokan voltak a romok alatt még életben, hallottuk, amint segítségért kiabálnak. Mialatt próbáltunk menteni, egy második légitámadás kezdődött, mindannyian futottunk fedezéket keresni, vasúti kocsik alatt hasaltunk a leomlott épület mellett. Bihari Gyuri barátom, aki mindig vezető egyéniség volt, elkezdett velünk kiabálni, hogy gyáva gazemberek vagyunk, akik lelkiismeretlenül elbújunk és hagyjuk bajtársainkat megfulladni, rongyos életünket féltve. A három szakaszból kb. tizenöten szegyenkezve visszamentünk és folytattuk a mentést, miközben a bombák hullottak körülöttünk, szerencsére egyikünk sem halt vagy sebesült meg.

Sikerült feltárnunk a beomlott óvóhelyet és nyolc bajtársunkat kihoztuk élve. Egyiküket, Mayer Lacit én húztam ki, hallottam a kiáltását.

Kádár Béla: Egyedül vagyunk

Egy szerencsésen eső gerenda megvédte őt a súlyosabb sérülésektől, de a bal karja és lába eltörtött, különben viszonylag jó állapotban volt és a mentők elvitték.

A légitámadások mindennapossá váltak, azonban a megsérült hidat minden alkalommal az erre a célra kiképzett munkásszázad megjavította. Augusztus vége felé sajnos ez a munkásszázad csaknem teljesen elpusztult.

Általában az volt a hiedelem, hogy a bomba sohasem esik kétszer ugyanarra a helyre, így egy bombakráter, egy előző támadásnál ledobott 2000 kg-os bomba robbanásának helye eléggé biztos helynek tűnt a vasútépítő század számára. Sajnos ez a hiedelem nem volt valós, s így abból a századból csak néhány ember maradt meg. A mi századunkat rendelték ki, hogy átvegye a munkát. Habár mi erre nem voltunk kiképezve, valahogyan mégis mindig rendbe hoztuk a megrongált síneket. Tekintettel arra, hogy más munkaerőt nem tudtak volna odahozni, minket nagy körültekintéssel kezeltek. Amikor a légitámadás közeledését jelezték, egy erre a célra váró mozdony és vasúti kocsi a hídtól 12 km-re lévő zebegényi sziklabarlangokba vitt. A légitámadásoktól függetlenül egész nyár folyamán folytattuk a saját magunk által elkészített beosztást betartva „télach”-jainkat. Vigyáztunk arra, hogy hármunk közül legalább egyikünk „ügyeletes” legyen. Hogy mennyire fontos volt ez, bebizonyosodott, amikor egy „télach” után „hazafelé” igyekezve a századhoz, Dunakeszi Műhelytelepnél a vonat megállt, mert a vonalat megszakította egy légitámadás. Ez ugyan bármikor előfordulhatott volna, de erre a komplikációra nem számítottam. Az állomáson nem mertem maradni, sok csendőr volt és sokakat igazoltattak.

Rövid habozás után úgy döntöttem, hogy megpróbálom az éjszakát jó barátommal és osztálytársammal tölteni. Az ő édesapja a MÁV javítótelepén dolgozott. A pontos címüket nem tudtam, de jobb időkben egyszer meg voltam híva hozzájuk, körülbelül emlékeztem rá, hogy hol laknak, és sikerült a házat megtalálnom. Becsengettem, és szerencsémre barátom nyitott ajtót. Már majdnem este kilenc óra volt, kicsit meg volt lepve, de azért látszott rajta és én is úgy éreztem, hogy örül nekem. Megmondtam neki, hogy mi a problémám, és megkérdeztem – a kérdés inkább kérdés volt –, hogy náluk tölthetem-e az éjszakát. Azt mondta, hogy örül, hogy lát, és természetes, hogy ott maradhatok. Aján-

lotta, hogy aludjak az ő ágyában és majd ő alszik a földön, hiszen nekem a katonaságnál nem nagyon van alkalmam rendes ágyban aludni. Már éppen készültünk ágyba menni, amikor belépett az édesapja, vele is találkoztam már előzőleg. „A legjobbakat kívánom neked és őszintén remélem, hogy nem kerülsz bajba, de itt nem maradhatsz, nem engedem, hogy a fiam ezt a kockázatot vállalja, és az egész család bajba kerülhet, hogy bújtat egy zsidót.” Kérte, hogy távozzak. Barátom ellenkezett, és azt mondta: „Ha neki el kell menni, akkor én is elmegyek.” Az apja magyaros határozottsággal megmondta neki, hogy hova menjen és hogyan. Ő is eljött velem és becsempészett a gyárba, ahol egy esztergapad alatt aludtunk a földön. Másnap reggelre a vasútvonalat helyreállították és folytattam utamat vissza a századhoz. Éppen a legjobbkor, egy nagy veszekedés közepette érkeztem meg. A szakasz néhány tagja saját helyzetét féltve jelenteni készült, hogy hiányzom. Tomi és Gyuri erőteljes érvekkel és gyakorlatilag fizikai erőszakkal tartották vissza őket. Megérkezésem megoldotta a vitát és szerencsére megakadályozta egy nagyon veszélyes komplikáció kialakulását.

A század a hídon dolgozott szeptember harmadik hetéig. Amikorra a német katonavonatok már befejezték átvonulásukat, a hatóságok úgy döntöttek, hogy most már sokkal nagyobb szükség van ránk Csepelen, visszarendeltek, hogy a gyárban folytassuk most már főképp romeltakarítási munkánkat. Megérkezésünk utáni első vasárnap valamilyen oknál fogva nem vonultunk ki a gyárba. Mindhárman elhatároztuk, hogy ez egy kitűnő alkalom a „télach”-ra. Reggel nyolckor elmentünk. Nem sokkal egy óra előtt valaki csengetett az ajtón, Brenner szakaszvezető volt. Anyám nyitott ajtót és Brenner megkérdezte, hogy tudja-e, hol vagyok, mert hiányzom a századból. Anyám kitűnő lélekjelenléttel azt mondta, hogy az utolsó két hétben nem hallott semmit felőlem. Brenner távozott, és utána anyám azonnal mondta nekem, hogy ki keresett.

Amilyen gyorsan csak tudtam, mentem vissza Csepelre, és délután 2 óra körül visszaérkeztem. Azonnal megragadtak és belökdöstek egy szobába, ahol még öt bajtársam volt Lantos Tomi és Bihari Gyuri barátaimmal együtt. Nem valami jó előérzettel vártuk, hogy mi lesz a büntetésünk. Nem kellett sokáig várni. Az ajtó kivágódott, és hét vagy nyolc keret jött be, és azonnal

elkezdtek bennünket verni. Körbeálltak, kezüket, öklüket és nadrágszíjaitkat használva vertek. A verés egy pillanatra se lassult és vagy harminc percig tartott. Meg voltam kicsit lepve, hogy egyikünk se adta jelét annak, hogy a verés milyen fájdalmat okoz. Harminc perc után megálltak, kinyitottak egy ajtót, amiről azonnal megtudtuk, hogy a pincébe vezetett, mert a szó szoros értelmében fenéken rúgva, lerúgtak minket a pincébe. 12-14 lépcső, fejjel lefelé csúsztunk le rajta, csoda, hogy egyikünk sem szenvedett valamilyen súlyosabb sérülést. Tizenöt-husz perc szünet után felparancsoltak, és a verés folytatódott újabb harminc percig. Ezután ismét lerúgtak a pincébe, de most már „könnyebb” volt, mert tudtuk, mi fog történni. A folyamat aztán harmadszor is megismétlődött. A keret tagjai kezdtek elfáradni. Észrevettem, hogy Brenner szakaszvezető már olyan fáradt, hogy nem tud pofonokat adni, csak ellök magától. Ahogy vertek minket, közben mondtam Tominak és Gyurinak, hogy helyezkedjünk Brenner szakaszvezetőre, mert már nem tud igazából ütni.

A harmadik „menet” után megengedték, hogy visszamenjünk a körletbe. Már sötét volt és a vacsorát elmulasztottuk. Nem valami jól néztünk ki, rémülten és sokan könnyezve néztek minket. Azonnal felmáztunk a fekvőhelyünkre és már majdnem elaludtunk, amikor tíz óra körül a keret tagjai megint megjelentek. Mind részegek voltak. Neveinket felolvastva leparancsoltak további verésre. Bajtársaink elhátartozták, hogy segítenek. Miközben mi fájó kezekkel, lábakkal és mindennel lassan kúsztunk lefelé, Neumann Pista, aki amatőr bokszoló volt, mondta, hogy maradjunk. Még öt fiút megkért, hogy jöjjenek le vele, sötétben a keret úgy sem ismeri fel, ki van ott. Elkezdtek verni őket, a második ütés után Neumann Pista összeesett, görcsölni kezdett és habzott a szája. A keret megjíedt, abbahagyták a verést és mindenkit visszaengedtek. Rémmülten odakúsztam Pistához és kérdeztem, mi történt veled? Ő egy csendes nevetéssel válaszolt: „Hülye vagy, semmi sem történt, teljesen jól vagyok, csak szapant vettem a szájamba és összeestem az alkalmas pillanatban, amikor úgy éreztem, hogy ez egy jó alkalom lesz a verést leállítani.” Semmi sem tud olyan rossz lenni, hogy valami jó ki ne jöhetne belőle. A verés hozzájárult a katonaságtól való végleges távozásunkhoz.

1944. október 10-én végleg elhagytuk a katonaságot. Amikor hazaérkeztem, azonnal elbúj-

tam, nem akartam, hogy bárki a házban tudja, hogy otthon vagyok. A szüleim rémülten látták, hogy nézek ki, orvosunk, aki megvizsgált, mondtotta, hogy semmi súlyosabb sérülést nem szenvedtem és teljesen rendbe fogok jönni.

Nem akartam semmit csinálni, senkivel beszélni, csak egyedül akartam lenni és aludni. A búvóhelyem egy olyan kis szobában volt, melyet apám könyvraktárnak használt. Ennek következtében az üzlet részének tekintették és a zsidó javak kormánybizottságából kiküldött hivatalnok leragasztotta egy barna aláírt szalaggal. Mi könnyen tudtuk utánozni az aláírást és hasonlóképpen leragasztani az ajtót. Biztonságos helynek látszott, ahol a könyvek alatt voltam elbújva, a szoba „hivatalosan” lepecsételve. Pihentem és aludtam és terveztem, hogy a következő héten előbújok és elmegyek iskolába. Ez a viszonylag békés szünet csak öt napig tartott. Október 15-én Horthy kormányzó kihirdette Magyarország háborúból való kilépését, megbízottja egy különbéke szerződést írt alá Moszkvában. Sajnos a magyar hadsereg nem támogatta a kormányzót. Legjobb tudomásom szerint az egyetlen magyar katonai egység, amelyik megtámadta a németeket, a 107/302-es munkásszázad volt. Szálasi és a magyar Nyilas-kereszties Párt került hatalomra.

•

Bátyám, Gábor 1924-ben született. Ahogy visszaemlékszem kora gyermekkorunkra, mindig nagyon csendes, kicsit félszeg gyerek volt. Négy év korkülönbség volt köztünk, abban a korai gyermekkorban ez sokat jelentett. Nővérem, öcsém és én is szerettük és tiszteltük őt. Az ő nagyon komoly életvezetése hozzájárult a mi nevelésünkhöz is.

Szerettük és tiszteltük szüleinket, de természetesen, mint minden gyerek, volt idő, amikor rosszul viselkedtünk. Ilyenkor rendszerint megvonták a zsebpénzünket vagy nem engedtek el meccsre, moziba. Nagy ritkán kaptunk egy-egy pofont, de ez inkább csak formáság volt, mint igazi. A büntetések természetesen befolyásolták viselkedésünket és javulásra készítettek, de semmi sem volt olyan hatásos, mint amikor a bátyám azt mondta: „Ha ezt a rosszaságot megteszed, egy hétig nem beszélek veled!”

Egymást követve a Szent István téri elemi iskolába iratkoztunk be. Gábor jó diák volt, eredményei magasabbak voltak az átlagnál, de nem

Kádár Béla: Fel, fel, vitézek!

volt a legjobb diákok között az iskolában. Amennyire én ezt akkor meg tudtam állapítani, a képességei nem voltak gyengébbek, mint az enyém vagy az öcsémé, azonban az iskola mellett sok más iránt is érdeklődött, rengeteget olvasott, különösen vallási témájú könyveket. Mindketten a Markó utcai Berzsényi Dániel Gimnáziumban folytattuk tanulmányainkat. Gábor a gimnáziumban továbbra is valamennyivel az átlag fölött helyezkedett el az osztályában. 1942-ben befejezte a gimnáziumot, jeles eredménnyel érettségizett. Ekkoriban a korlátozó zsidótörvények már életben voltak, és emiatt nem volt sok lehetősége az érettségi után. Apám nagyon vallásos ortodox zsidó volt. Gábor követte a példáját, olyannyira, hogy ha lehetséges, még vallásosabb volt, mint az édesapám. Érettségi után a rabbiképzőbe jelentkezett, de sajnos – mivel valószínűleg a zsidó fiataloknak nagyon kevés más lehetősége volt – annyi felvételi kérelem jött be, hogy nem sikerült bekerülnie. Úgy tervezte, hogy a következő évben újra felvételizik, de mind édesapám, mind Gábor azt gondolta, hogy időközben

mégis valamit el kell kezdeni, amiből, ha megint nem sikerül, kitanulhat egy szakmát és lesz megélhetése. Gábort nagyon érdekelte a kertészkedés és sikerült tanoncként egy kertészetbe bekerülnie. Mindig szerette a munkát, és mivelhogy a kertészkedés ezt így kívánta, minden nap hat órakor már dolgozott. Némileg kárpótolta a hajnali kezdésért, hogy már kora délután szabad volt. Ritkán ment el hazulról, rendszerint otthon olvasott. Második éve volt már a cégnél, amikor 1944. március 19-én a németek megszállták Magyarországot.

Április legelején behívták munkaszolgálatosnak. Az észak-magyarországi Jolsván kellett jelentkeznie. Itt akkoriban egy nagy katonai képzőtábor volt. A következő néhány hónapban nagyon keveset hallottunk felőle. Ugyan minden héten írt, de a lapok és levelek mégis nagyon rendszertelenül érkeztek, néha egy egész hónap eltelt anélkül, hogy hírünk lett volna róla. Annyit tudtunk, hogy segédmunkásként egy fegyvergyárban dolgozott.

Július első napjaiban a 107/302-es munkásszázadot áthelyezték Pestre. Abban az időben a légitámadások egyre gyakoribbá lettek és a század körletének egy olyan házat jelölték ki a Reitter Ferenc utcában, amelyik súlyosan megsérült egy légitámadás során. A század munkája azokban az időkben főleg romeltakarítás volt. S ha volt lehetőség, próbálták a megsérült házat a lehetőségekhez képest lakhatóvá tenni.

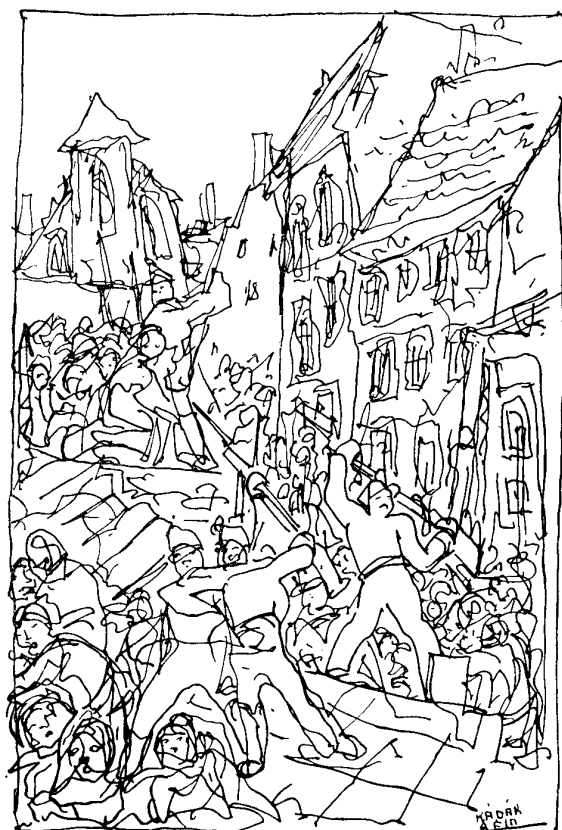
Időközben engem elvittek a téglagyárból Csepelre. Ekkoriban Bakó László és Endre László, két cégéres gazember harmincezer csendőrt mozgósított Csillaghegyre, hogy budapesti zsidókat deportáljanak. Amíg ezt szervezték, hirtelen elhatározással az újpesti gyárakból összeszedték a zsidó munkásokat és deportálták őket. A mi Csepelre vitelünk lényegében egy mentőakció volt, amely ekkor megakadályozta, hogy mi is hasonló sorsra jussunk. Csepelen az Óbudáról összeszedett munkásokból két munkásszázadot alakítottak, a 101/605-öt és a 101/606-ost. Én a 101/605-be kerültem. A hadseregben elég gyorsan eligazodtam, és rájöttem arra, hogy időről időre haza tudok szöknü szüleimhez egy rövid látogatásra. Ezt megmondtam Gábornak, és javasoltam, hogy ő is kövesse a példámot, annál is inkább, mivel Gábor volt apám kedvence, az elsőszülött, és az egyetlen, aki olyan mélyen vallásos volt, mint ő. Apám mindig nagyon örült, hogy láthat engem, valahányszor sikerült hazaszöknöm, de Gábort szerette volna látni. Ő azon-

ban nem élt ezzel a lehetőséggel, és édesapám nagyon szomorú volt, hogy nem láthatja. Gábor nem akart eljönni, mert az ő századában ellenőrzésképpen naponta többször is megszámozták a szakaszokat. A létszámnak meg kellett lennie, s a szakasz tagjai kötelesek lettek volna jelenteni, ha valaki nincs ott. Gábor nem azért nem ment, mert félt, mert az ő meggyőződése az volt, hogy az történik vele, amit a Jóisten akar. Azért nem ment, mert nem akart a társainak a szakaszban bajt okozni. Végül kiötöltem egy módszert, ami elfogadható volt Gábornak, hogy hazajöhessen és otthon tölthessen néhány órát. Azt csináltam, hogy beszöktem hozzájuk: felmásztam a szomszédos ház tetejére, és onnan egy romos lépcső segítségével lejöttem az ő körletükbe. Segítettem neki kiszökni, megmutatva az utat, ahogy bejöttem, és ott maradtam, amíg ő vissza nem jött. Ez a módszer jól működött. Én az ő századában vártam, amíg vissza nem jött, hogy biztosak legyünk, hogy ha megszámoznak, akkor a létszám megvan.

Ez a módszer, amit kidolgoztam, működött egész nyáron. Gábor haza tudott látogatni aggodás és félelem nélkül, és így édesapámnak lehetősége volt látni őt.

A nyár folyamán, ahogy az idő telt, a súlyos német veszteségek Oroszországban, a Balkánon, továbbá az olasz különbéke már 1943 őszén világosan mutatta azoknak, akik nem voltak vakok vagy elvakultak, hogy a németek elvesztették a háborút. Egyre több nem hivatalos hír és pletyka került napvilágra arról, hogy Horthy különbékét akar kérni. 1944. október 15-én, csak öt nappal később, hogy elhagytam a 101/605-ös munkásszázadot, elindultam a bátyám századához, hogy a szokásos módon hazasegítsem. A villamoson voltam, amikor Horthy bejelentését a fegyverszünetről felolvasták a rádióban. Mint azt később megtudtam, többek közt azt is mondotta, hogy történelmünk folyamán és most is az igazi ellensége Magyarországnak Németország, és felszólította a magyar csapatokat, hogy fegyverezzék le a Magyarországon tartózkodó német egységeket.

Amikor megérkeztem a Reitter Ferenc utca 26.-ba, nagyon meg voltam ijedve, mert a század ott sorakozott az udvaron. Nem is tudom hirtelen, hogy milyen gondolattársítás adta azt az ötletet, hogy ezek biztos tudnak rólam, és várták, hogy megérkezek. Szerencsére nem erről volt szó. A századparancsnok, akinek a nevére sajnos nem emlékszem, de tudom, hogy

Kádár Béla: Éjszaka

egy sokszorososan kitüntetett első világháborús veterán volt, és Horthy kormányzótól a Vitézi Tisztrend címet is megkapta, éppen beszédet tartott. Azt mondta: „Fiúk, tudom, hogy a haza az utolsó években rosszul bánt veletek, de mi mégis magyarok vagyunk. A kormányzó most felismerte, hogy a német az igazi ellenség, és parancsot adott a lefegyverzésükre. Ha akarjátok megtámadni a németeket, vezetlek titeket, van egy tervem.” Elmondta a tervét, ami nagyon érdekes, nagyon ötletes és egyben nagyon ijesztő volt. Azt mondotta, hogy a Rákos rendező pályaudvaron, a fenyegető légitámadások miatt egymástól izoláltan a visszavonuló balkáni német hadsereg katonavonatai állnak. A terv az volt, hogy a század kimegy és körbeveszi a vonatot. A tizenhat kerettagnak volt puskája, és ha jól emlékszem, a parancsnoknak egy géppisztolya is volt. A terv szerint a keret az ő vezetésével feláll, miközben a fiúk, akiknek az egyetlen fegyverük a katonasapkájuk volt, a földön hasalnak. A századparancsnok felszólítja a németeket, hogy adják meg magukat, és remélhetőleg látva az erőt, akikkel szemben állnak, és

látva a további harc céltalanságát, megadják magukat. A javaslatot a század röviden megvitatta. Azért röviden, mert amikor néhány fiú azt a kérdést vetette fel, hogy mi lesz, ha a németek nem adják meg magukat, a bátyám, aki nagyon ritkán beszélt nyilvánosan, szót kért és azt mondotta, hogy mi mindannyian a Jóisten kezében vagyunk, ha a Jóisten úgy akarja, akkor élünk, és ha nem, akkor meghalunk. De ez egy nagyon jó ügy, itt alkalmunk van a kormányzó parancsát teljesítve egy keveset visszaadni azokból a szörnyűségek közül, amit a németektől kaptunk. Ez lényegében eldöntötte a vitát, és elindultunk Rákos rendezőre. A vonathoz odaérve a parancsnok és a tizenhat katona felállt, és a parancsnok, aki kitűnően beszélt németül, felszólította a németeket: „A háborút elvesztettétek, a kormányzó kiadta a parancsot, hogy fegyverezzük le a német csapatokat. Ha megadjátok magatokat, békességben hazamehettek a családotokhoz, nekünk semmi bajunk nincs veletek, ha azonban nem adjátok meg magatokat, kénytelenek leszünk titeket megsemmisíteni.” A németek, akik valószínűleg már eléggé demoralizáltak voltak a balkáni vereségtől és az egyéb háborús hírektől, látták az őket körülvevő „erőket”, és nem érzékelték, hogy a hasaló fiúk egyetlen fegyvere a katonasapkájuk volt. Nem számoltam meg őket, de körülbelül 400 katona hagyta el a vonatot, s fegyvereiket eldobva kiléptek a vagonok ajtaján. Tíz teherautóval vittük be a fegyvereket a Reitter Ferenc utcába. Itt a parancsnok, aki kitűnő szervező volt, tizenhat kis csoportra osztotta a századot. Minden kerettag „tanulókör-vezető” lett, és körülbelül másfél óra alatt megtanították a század tagjait, akik nem tudták a fegyvereket kezelni, hogyan kell megtölteni és elsütni a puskát. A kiképzés befejezése után két őrzőjratot küldött ki a parancsnok, hogy vegyék fel a kapcsolatot a többi ellenálló egységgel. Ezek a fiúk fél óra múlva visszajöttek, és mondták, hogy sehol a közelben nem találtak másik ellenálló csoportot, de azt látták, hogy a Lehet úti laktanyában már mindenütt nyilas zászlók vannak.

Miközben parancsnokunk tanácskozott belső körével, alig fél óra múlva őrszemünk az emeletről jelentette, hogy fegyveres erők vették körül a házat. Körülbelül négyszázan lehetnek, amennyire a parancsnokunk meg tudta állapítani, állig felfegyverkezve, gépfegyver, egy kis ágyú és egy páncélkocsi is volt velük. Parancsnokunk felment a ház tetejére, onnan lenézett a

látcsövével, visszajött és ismertette a helyzetet: „Fiúk, körül vagyunk véve olyan erővel, hogy semmi esélyünk nincs ebből kijönni.” Nem támadtak rögtön, hanem beküldtek két embert fehér zászlókkal, és azt mondták, hogy egy óra időnk van megadni magunkat. A parancsnok azt mondotta, hogy semmi esélyünk nincs ezekkel az erővel szemben, de ha akarunk ellenállni, ő vezet minket, és akkor legalább szépen halunk hősi halált a hazánkért. A fiúk ezt már nem akarták. Az volt az elhatározás, hogy megadjuk magunkat, én pedig, amint ez az elhatározás megtörtént, azonnal úgy döntöttem, hogy a bátyámat a szokásos úton kiszóktetem és hazamegyünk. Ez nem volt könnyű, nem azért, mert a ház előtt álló csapatok voltak útban, az én utam a ház mögött vezetett ki, hanem azért, mert a bátyám nem akarta otthagyni a századot. Végül is sikerült neki megmagyaráznom, hogy ha már úgyis megadják magukat, semmi előnyük nem származna abból, ha ő is ott maradna. Ha jönne velem, akkor legalább a szüleink nem izgulnának, hogy mi lesz vele. Így is történt, szerencsésen hazaértünk, senkinek nem mondtuk el a házban, hogy hazajött, és az én rejtékhelyemen bújtattuk el. Már néhány napja otthon volt, amikor bejelentették, hogy mindazok, akik október 15-én elhagyták a századukat, ha visszatérnek, teljes amnesztiát kapnak. Sohasem tudom magamnak megbocsátani, hogy nem beszéltem le arról, hogy visszamenjen. Sajnos még 1944 októberében sem tudtunk a német haláltáborokról, hiedelmünket arra alapoztuk, hogy amikor valamelyik egységünk a német Todd egységnek dolgozott, akkor dupla élelmiszeradagot és cigarettát kaptak és a bánásmód sem volt annyira durva, mint sok munkaszolgálatos egységnél, akik a magyar hadseregnél voltak. A mi információnk sajnos teljesen rossz volt. A magyar hatóságok gyalog hajtották a századot a határig, ahol átadták őket a németeknek. A németek elvitték a századot Buchenwaldba, ahol néhány ember kivételével az egész század elpusztult. Gábor 1945. április első hetéig nyomorúságos állapotban, de életben maradt. Unokatestvérem, akit korábban Sárospatakról deportáltak, szintén Buchenwaldba került és találkozott a bátyámmal. Ő mesélte el, hogy egyheti kenyéradagját odaadta egy imakönyvéért. Bár tudta a legtöbb imát fejből, mégis biztos akart lenni, hogy semmit sem hagy ki belőlük. A Vöröskezeszt adatai szerint egy héttel Buchenwald fel szabadulása előtt halt meg végelgyengülésben.

1945 júniusában találkoztunk egy túlélővel a századból, és csak akkor tudtuk meg a részleteket, hogy mi is történt azt követően, hogy a németek körülvették a Reitter Ferenc utcai házat. Miután a század megadta magát, elvitték őket a Mosonyi utcai toloncházba, ahol a század tagjait két napig verték, hogy vallják be, ki szervezte ezt a támadást. Nem vallották be. Végül is az lett a döntés, hogy a századot megtizedelik. Minden tizedik embert kiválasztottak kivégzésre. Egyike a sok csodának, ami a holokauszt túlélést jellemezte, hogy ez a tizenhat ember életben maradt. Amikor emberek százait lőtték be a Dunába, akkor csodával határosan elvitték őket a Margit körüti katonai fogházba, hogy az ügyüket letárgyalják. Hazaárulással vádolták őket és mind a tizenhatot halálra ítélték. A kivégzésük ki volt tűzve egy péntek reggelre, de szerda délután az oroszok áttörték a frontot, átkeltek a Dunán és megközelítették Budapestet. A németek a Margit körüti fegyházat azonnali hatállyal kiürítették és átvitték a foglyokat Székesfehérvárra. Eközben a tárgyalásra vonatkozó papírok az ítélettel együtt elkeveredtek, így még egyszer letárgyalták az ügyüket és még egyszer halálra ítélték őket. Kivégzésüket kitűzték reggelre, amikor is éjfél körül az orosz csapatok betörték Székesfehérvárra, és körülbelül négy-hat órán át voltak a városban, amikor is a német páncélosok ellentámadása a várost visszafoglalta. Megjegyzem, ez csak egyike volt annak a három-négy alkalomnak, amikor Székesfehérvár gazdát cserélt. Ez az első támadás arra azonban jó volt, hogy a visszavonuló szovjet csapatok a katonai fegyház rabjait, köztük több száz szovjet hadifoglyot és ezt a tizenhat fiút magukkal vitték. Ez ismét egyike annak a számos példának, ahol az előre nem látható sors a halálraítélteket engedte élni, míg azok, akiket nem választottak kivégzésre, majdnem kivétel nélkül mind meghaltak.

Bár akkor már én nem voltam nagyon vallásos, amíg meg nem tudtam, hogy a bátyám meghalt, minden reggel, délben és este az összes szokásos imát elmondtam, abban a reményben, hogy ez segít neki visszatérni. Amikor a hivatalos értesítés a haláláról megérkezett, az imádkozást abbahagytam, és azóta sem imádkozom. Az imádkozás nem segített sem a bátyámnak, sem nekem, bár azt meg kell mondanom, hogy nem becsülöm le a vallás erejét és hatalmas morális szerepét. Úgy vélem azonban, hogy ha a halálunk után egy más világ következik, sorsunk azon múlik majd, hogy miként éltük le az életünket és nem azon, hogy mennyit imádkoztunk.

Nagyon bántott, hogy a 107/302-es munkásszázad hősi és vakmerő cselekedetéről senki nem tudott. Amennyire én tudom, a 107/302-es munkásszázad volt az egyetlen magyar katonai egység, amely Budapesten a németeket megtámadta. Egyik legfontosabb oka annak, hogy részt vettem Spielberg videodokumentációs programjában, melyet nagy sikerű, holokausztal foglalkozó filmje, a *Schindler listája* jövedelméből indított el, éppen az volt, hogy legalább itt emléket állítsak a 107/302-es munkásszázad hősi cselekedetének és a bátyámnak, akinek ebben, ha nem is döntő, de jelentős szerepe volt.

Ötven év elteltével a Margit körüti fegyház levéltárát kinyitották, és ezt az egész történetet – a halálraítéltek tárgyalási anyagával együtt – megtalálták. Miután ez kiderült, egy márvány emléktáblát helyeztek a Reitter Ferenc utca 26-os számú házra, megemlékezve ennek a munkásszázadnak a hősi cselekedetéről. Mint ebből a történetből is látjuk, Isten útjai kiszámíthatatlanok, és nagyon nehéz az ilyen történeteket megérteni. A század azon tagjai, akiket kivégzésre kiválasztottak, túléltek, míg a század többi része majdnem kivétel nélkül elpusztult.

